

WOJCIECH JERZY BOBER

Uniwersytet Warszawski

ETYKA KOMPUTEROWA W WIELE WSPÓŁCZESNEJ FILOZOFII MORALNEJ

Zarys rozprawy doktorskiej

Promotor: prof. dr hab. Henryk Jankowski

Obrona: Uniwersytet Warszawski - 2000 rok.

Technika towarzyszy ludzkości od tysięcy lat. Stanowi ona ważny element ludzkiego życia: przekształcając świat, współtworzy środowisko człowieka. Technika zmienia się wraz z człowiekiem, dając wyraz ludzkim potrzebom i umiejętnościom opanowanym w danym momencie rozwoju. Dotyczy to także techniki komputerowej, której powstanie i rozpowszechnienie się w drugiej połowie XX w. stanowi spektakularny przykład wpływu techniki na życie ludzi w jego wymiarze indywidualnym i społecznym. Zachodzące przemiany skłaniają do podejmowania namysłu na temat techniki i jej miejsca w ludzkim życiu. Namysł tego rodzaju, także o charakterze filozoficznym i etycznym, nie ominął również problemów związanych z komputeryzacją.

Zagadnieniami tymi zajmuje się rozwijana od około 20 lat etyka komputerowa, której przedmiotem zainteresowania są moralne problemy wyrastające z zastosowania komputerów i opartych na elektronice nowoczesnych technologii informacyjnych. Najważniejsze zadania stojące przed etyką komputerową są następujące: (1) określanie i uzasadnianie słusznych zasad postępowania w problematycznych z moralnego punktu widzenia sytuacjach zaistniałych wraz z rozwojem komputeryzacji i ze względu na nią oraz (2) rozwijanie etycznych standardów dla osób profesjonalnie związanych z komputerami. Etyka komputerowa może na określenie jakiej dziedziny, która zajmuje się formułowaniem i uzasadnianiem sposobów postępowania w celu słusznego wykorzystywania techniki komputerowej.

Tak rozumiana etyka komputerowa może być ujmowana albo jako dział etyki zawodowej, albo jako dział etyki stosowanej. Z każdym z tych przypadków wiąże się zarówno ogólniejsze problemy o charakterze teoretycznym, jak i problemy swoiste dla tej dziedziny, związane głównie z kwestią określenia jej zakresu i odrębności. Człoto problemy te traktuje się oddzielnie. W pracy starałem się pokazać, że obie grupy problemów są ze sobą wielorako powiązane.

Pierwsze pytanie, jakie trzeba tutaj postawić, dotyczy kwestii aksjologicznej neutralności techniki. Sformułowanie tego poglądu znalazłem na jej

w pismach Platona. Pogląd ten głosi, że żadna technika (sztuka) ani żadne narzędzie nie jest złe lub dobre samo w sobie, ale ewentualne zło lub dobro związane z wykorzystaniem techniki (sztuki) lub narzędzia wynika ze sposobu użycia go i obciążenia użytkownika. Jednakże liczne argumenty, wysuwane przez różnych filozofów i dotyczące różnych kwestii (takich jak: natura współczesnej techniki, modele rozumowania instrumentalnego czy rola techniki w życiu społecznym) wskazują na to, że teza ta jest błędna. Odrzucenie tezy o aksjologicznej neutralności techniki jest jednoznaczne z odrzuceniem apriorycznego uznania każdej techniki, w tym techniki komputerowej, za neutralną i zmusza do rozważenia jej miejsca i roli w chwili obecnej.

Kolejna kwestia dotyczy zakresu etyki komputerowej. Wiąże się z tym szeroko dyskutowane w środowisku zagadnienie właściwego określenia tej dziedziny. Jedni są skłonni uznać, że etyka komputerowa powinna być traktowana wyłącznie jako rodzaj etyki zawodowej, inni proponują jej szersze rozumienie. Do zawężenia zakresu dyscypliny skłania nie tylko argumentacja dotycząca neutralnego charakteru techniki, ale także immanentne problemy etyki komputerowej, przede wszystkim brak jasnego wyznaczenia jej zakresu i przedmiotu. Dodatkowo dochodzi tutaj jeszcze najważniejsza teoretyczna kwestia podejmowana przez badaczy etyki komputerowej: problem odrębności etyki komputerowej jako dyscypliny etycznej i wyjątkowość poruszanych przez nią problemów. Z zagadnieniem wyznaczenia zakresu etyki komputerowej wiąże się także spory o charakter techniki komputerowej oraz o ocenę i interpretację stopnia wpływu komputerów na życie społeczne.

Etyka komputerowa jako etyka zawodowa napotyka podobnie problemy zarówno wynikające z szerszych dyskusji na temat etyk zawodowych, jak np. problem uzasadnienia norm etyk zawodowych i ich stosunek do norm etyki ogólnej, kwestia kodeksów etycznych itp., jak i specyficzne dla niej, jak np. problem właściwego określenia zawodów, do których jest kierowana. Zwłaszcza ta ostatnia kwestia wymaga podkreślenia z tego względu, że w literaturze używa się często ogólnych określeń takich jak: „osoba zawodowo związana z komputerami” czy „ekspert komputerowy”, które można odnieść do wielu zawodów. Proponuję ograniczenie zakresu etyki komputerowej jako etyki zawodowej do zawodów takich, jak programista, analityk systemowy czy operator sieci lub systemu komputerowego. Praca konstrukcyjna dotycząca sprzętu komputerowego jest analogiczna do pracy inżyniera i powinna być rozpatrywana wraz z innymi dziedzinami tej grupy zawodowej.

Rozważania te prowadzą do uznania za centralną kwestię stosunku norm etyki komputerowej do norm etyki ogólnej i rozważenia problemu nowości w etyce. Kwestia ta pojawia się zarówno w odniesieniu do etyki komputerowej jako etyki zawodowej, jak i w odniesieniu do etyki komputerowej jako etyki stosowanej; w obu przypadkach podobna jest argumentacja mająca

prowadzi do odrzucenia wszelkich rodzajów nowo ci. Jednak e poj cie „nowej etyki” jest wieloznaczne, gdy o nowo ci w etyce mo na mówić z wielu wzgl dów; rozumienie nowo ci w etyce w sensie mocnym, jako sformułowania całkiem nowego systemu etycznego jest tylko jednym ze znacze . Wielu autorów wskazuje na element nowo ci wynikaj cy z wprowadzenia nowych norm niskiego szczebla, uszczegółowienia i wywa enia norm, dostosowywania poj czy nowej aran acji. Poniewa istniej powody do tego, by przyj takie słabsze kryteria nowo ci (przede wszystkim niebezpiecze stwo nie rozpoznania istotnych nowych elementów i mechanicznego sprowadzania ich do starych), tote nale y sprawdzi , czy takie elementy wyst puj w analizach moralnych problemów powstaj cych wraz z komputeryzacj . Odwołanie si do poj cia nowo ci pozwala tak e oceni rozwa a nia dotychczas prowadzone w tej dziedzinie i wskazuje na to, e bardziej nale y kła nacisk na same problemy moralne i ich szczególny charakter, a mniej na komputery jako wyj tkowy rodzaj techniki.

Zarysowanie ogólnego teoretycznego tła pozwala na sformułowanie pewnych propozycji co do charakteru etyki komputerowej. Proponuj uzna za przynalene do etyki komputerowej te i tylko te problemy, w których wyst puje u ycie komputera (systemu komputerowego, sieci komputerowej) i brak jest satysfakcjonuj cej analogi do sytuacji bez u ycia komputera. Przez satysfakcjonuj c analogi rozumiem tak par sytuacji, w których podobne s wszystkie wzgl dy istotne, tj. maj ce wpływ na moraln ocen , co umo liwia łatwe przeniesienie intuicji moralnych. Analizuj c kilka przykładów zwracam uwag na to, e niektóre kwestie bywaj b dnie zaliczane do etyki komputerowej. Nale do nich nie tylko problemy takie, jak np. kradzie z u yciem komputera, w których komputery wyst puj przygodnie, ale tak e takie, jak np. problem statusu moralnego sztucznych istot inteligentnych, w tym bowiem przypadku posiadamy dobr analogi , zaczerpni t z problematyki dotycz cej praw zwierz t i szowinizmu gatunkowego.

Istniej natomiast kwestie, dla których nie ma analogu. Nale y tutaj na przykład problem własno ci oprogramowania i zwi zane z tym kwestie moralne dotycz ce u ywania i kopiowania go. Programy komputerowe nie przypominaj adnego innego rodzaju własno ci, nie s ani jak rzeczy, ani jak tre ksi ki, nie wiadomo, czy powinny by traktowane jako rodzaj produktu czy usługi, nie s tak e wył cznie algorytmami i dlatego zawodz próby przyrównania własno ci oprogramowania do innych rodzajów własno ci. Istniej tak e inne przykłady braku zadowalaj cych analogu; do problemów tego rodzaju zaliczam zast powanie ludzi przez maszyny w tych sytuacjach, które zakładaj istnienie ci le osobowej relacji, problem prywatno ci, moralne kwestie zwi zane z gromadzeniem okre lonych rodzajów

danych czy problem odpowiedzialnego użycia techniki komputerowej tam, gdzie niewielka pomyłka może prowadzić do niewspółmiernie dużych strat. W takich przypadkach trzeba wypracować odpowiednie normy, reguły czy zalecenia i jest to właściwie zadanie dla etyki komputerowej.

W świetle powyższych rozważań można sformułować kilka wniosków odnośnie do etyki komputerowej. Dyscyplina ta nie jest radykalnie nowym obszarem badawczym a problemy przez nią poruszane są problemami moralnymi i jako takie wykazują podobieństwo do innych problemów moralnych, jakkolwiek nie można na ich łatwo rozstrzygnąć przy pomocy tradycyjnych środków, zaczerpniętych z moralności potocznej lub istniejących i uznawanych teorii etycznych. Jeżeli proponowane rozwiązania tych problemów mają być osadzone na solidnych podstawach, wymagają one uznania ich wyjątkowości, to przynajmniej nie wykluczania jej.